

LØNARBEJ- DERNE SOM OVER- KLASSE

– om den grønland-
ske arbejderklasse i
1800-tallet

Af Ole Marquardt

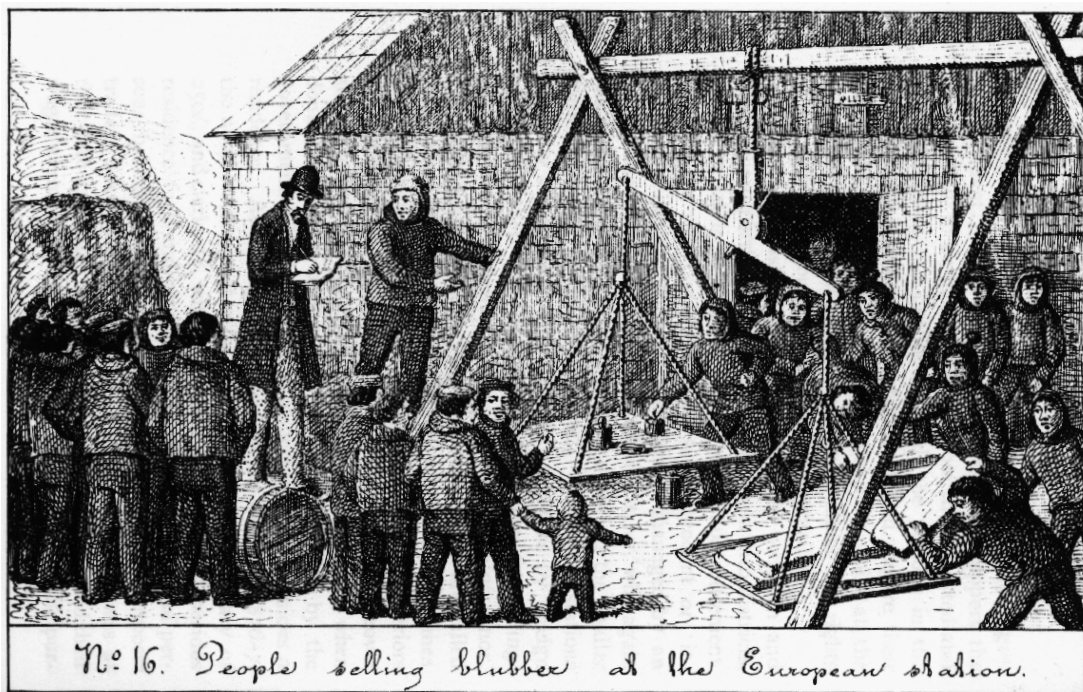
Danmarks kolonisering af Grønland førte til ændringer i øens socio-økonomiske strukturer. I denne artikel giver Ole Marquardt en bred introduktion til opkomsten af en indfødt arbejderklasse i Grønland i kolonitidens første par hundrede år.

I historiske studier af socialstrukturer er det traditionelt sådan, at lønmodtagerne, anses for at have tilhørt den socio-økonomiske underklasse i det studerede samfund. At særligt højt-lønnede og på den måde privilegerede lønmodtagergrupper i deres livssituation de facto har hævet sig et godt stykke op over "underklassestatus", har man været udmærket bekendt med. Men at *håndværkere og ufaglærte arbejdere* i socio-økonomisk forstand kan udgøre et lands *overklasse*, er en sjælden foreteelse.

I det 19. århundredes Grønland møder man imidlertid et eksempel på en samfundsdeling, hvor håndværkere og ufaglærte arbejdere udgjorde den socio-økonomiske overklasse i landets indfødte befolkning. Netop dette særpræg adskiller Grønland fra de nordiske og for den sags skyld også de europæiske lande i almindelighed. Forhold, som minder om de grønlandske, skal man til fx de subarktiske indianere i Nordamerika for at finde paralleller til. Også der var rigdommen – eller om man vil, fattigdommen – i udgangspunktet så jævnt og demokratisk spredt ud over hele befolkningen, at en indfødt ved at blive lønarbejder for den hvide mand kunne blive rigere end sine jæger-samler stammefrænder.

II

I det før-koloniale grønlandske inuit-samfund var fraværet af den sociale arbejds- og professionsopdeling, som Adam Smith anså for at være fremskridtets løftestang, et iøjnefaldende træk. Indenfor de enkelte hushold fandtes der en kønsdefineret arbejdsdeling, men det var praktisk talt også alt. Som mand måtte man leve som sælfanger med supplerende fiskeri, eller man måtte leve på andre husstands- og bopladsfællers nåde og barmhjertighed. En tredje mulighed fandtes ikke. Selv en så socialt nødvendig og respekteret person som shamanen (*angekoq*) var henvist til at leve af egen fangstvirkomhed, for det lod sig ikke gøre at leve af shamanvirkomhed (Marquardt 1992).

Indhaling af hvalspæk ved handelsstationen. Træsnit o. 1860.

Som bekendt etablerede Hans Egede og Bergenskompagniet sig i Nuuk-området i Vestgrønland i 1721. I den dansk-norske koloniserings første tid medbragte handels- og missionsvirksomhederne selv den arbejdskraft, de havde brug for. I løbet af 1700-tallet begyndte dog både handelen og de to missioner¹ at få øjnene op for fordelene ved at anvende den lokale arbejdskraft, og dermed startede introduktionen af en samfundsmæssig arbejds- og professionsdeling i Grønland. Det hidtil enerådende sælfangererhverv, hvor sælfangst suppleredes med lejlighedsvis hvalfangst, rensdyr- og fuglejagt samt fiskeri, betegnedes sigende nok som det *nationale erhverv* af de dansk-norske koloniembedsmænd. De nye beskæftigelsesformer indenfor handels- og missionsvirksomhed blev tilsvarende omtalt som de *europæiske erhverv*.

III

Finn Gad har for det 18. århundredes vedkommende skildret opkomsten af de europæiske erhverv som en ny og hidtil ukendt beskæftigelsesmulighed for den indfødte befolkning. Det var missionen, der var banebryderen, for det var *nationalkateketerne* – dvs. de indfødte kirke- og skolehjælpere – som blev de første grønlandske lønarbejdere. Allerede i Det almindelige Handelskompagnis tid (1750-1774/76) var der flere af slagsen (Gad II-2:488), og i samme periode blev der også ”i ganske enkelte tilfælde” tale om ansættelse af indfødte på det laveste niveau – som *nationalmatros* eller *nationalkolonist* – indenfor handelen. Den første ser ud til at have været nationalmatrosen Aron fra Jakobshavn (*Ilulissat*), som fastansattes ved handelen i handelsåret 1755/56 (ibid.:431- 434).

Ved ansættelserne som nationalkateket eller nationalmatros var der tale om faste ansættelser ved de *institutioner*, som i Grønland tog

sig af handelen med den indfødte befolkning og af den samme befolknings åndelige-religiøse ve og vel. Desuden opstod der for den grønlandske befolkning en række beskæftigelses- og indtjeningsmuligheder, der var udsprunget af de forskellige serviceringsbehov, som de pågældende institutioners personale-stab havde. En gruppe af – for det meste kvindeligt – tyende (ental: *kiffaq*) hos de handels- og missionsansatte voksede frem. Sideløbende hermed kan man iagttage, hvordan lokale fangere lejlighedsvist solgte deres tjenester som vildt- og fuglejægere til de samme ansatte (Gad II-2:431). Snart gav de ansattes behov for friske fødevarer og grønlandske håndarbejdsprodukter også anledning til en begyndende dannelse af egentlige lokalkæder (*brædtmarkeder*),² hvor lokale fangerfamilier etablerede sig som leverandører af de efterspurgte produkter (Gad II-2:407-13; Caulfield & Marquardt 1996). Endelig opstod der også

en række muligheder for sæsonbeskæftigelse på daglejervilkår ved især handelen. Efter omstændighederne antog visse af disse daglejerbeskæftigelser et udstrakt omfang. Fra 1700-tallets anden halvdel kan nævnes chaluproning ved de bayfangstudøvende hvalfangsstationer, der anlagdes på centrale steder langs vestkysten.³ Fra 1800-tallet kan nævnes losning og lastning af skibe samt tranbrænding.

Brugen af indfødte som *fastansat* arbejdskraft var noget, som specielt handelens købmænd i Grønland i lang tid så med stor skepsis på. Mens fx Det almindelige Handelskompagnis ledelse i København var positiv overfor brugen af grønlandere og især de såkaldte *blandinger*,⁴ da man derved kunne spare både lønudgifter og transport- og udsendelsesudgifter, så betvivlede flere af kolonidistrikternes handelsledere (betitlet *købmænd* og senere *kolonibestyrere*) deres brugbarhed som stabil arbejdskraft. Generelt anførtes det af de

Kivfakkere ved Christianshåb i 1916.

dansk-norske handelsledere som en betænkelighed ved brugen af grønlandere og blandinger i tjenesten, at de på godt og ondt var frihedselskende og uvante med at adlyde foresatte, samt at de prioriterede dét at følge deres spontane lyster over respekten for den sure arbejdspligt (Gad II-2:431-34). Den type kritik af indfødt grønlandsk arbejdskraft var også almindelig i det efterfølgende århundrede (se fx Sveistrup & Dalgaard 1945; Rink 1882), men hindrede ikke at antallet af indfødte fastansatte indenfor handel og missionsvæsen voksede støt.

IV

Med den førømtalte nationalmatros Aron fra Jakobshavn som præcedensskabende tilfælde institutionaliseredes det i midten af 1750'erne, at indfødte fastansatte aflønnedes efter samme koncept, men på et lavere niveau end deres europæiske kolleger. I praksis betød det, at lønnen bestod af såvel en pengedel som en naturaliedel. *"Da de danske og norske handels- og missionsfolk kom til Grønland i 1721 aflønnedes de såre tidstypisk med en pengeløn samt fri kost, lys, bolig og varme. Lønnens kostandel kaldtes for kostdeputatet, og dette deputat var – ligeledes såre tidstypisk – af forskellig størrelse og kvalitet for officersgruppen (overbetjentene) og for mandskabet (senere hen opdelt i to grupper: underbetjentene og det 'gemeene' mandskab)"* (Marquardt 1997:89). Da Aron tiltrådte i tjenesten i 1755/56 fik en dansk matros eller kolonist en pengeløn på 30 rigsdaler årligt samt et kostdeputat, hvis pengeværdi beregnedes til 20-30 rigsdaler. Aron selv blev som fastansat tildelt halvt deputat af brød, smør, fisk, ærter og gryn samt en pengeløn på først 4 og dernæst 6 rigsdaler årligt. At han kun fik halvt deputat fortolker Gad som udtryk for, at handelskompagniet ved lønfastsættelsen gik ud fra, at han *"ved siden af skulle drive fangst og jagt til husbehov i lighed med, men vel sagtens i større omfang end det var tilfældet for mandskabet i øvrigt. Dette var vanskeligt at overkomme, når samtidigt det arbejde skulle pas-*

ses, han tjenstligt skulle bestride. Ved at sætte kostdeputat til halv portion viste man, at man ikke forventede mere end en halv mands indsats, samtidigt med at direktionen lagde et pres på købmanden ved at kræve, at Aron skulle holdes til flittighed" (Gad II-2:432-33).

Som det fremgår, så bestod kostdeputatet for det almindelige mandskab af europæiske fødevarer af allerjævneste karakter. En kostplan fra 1720'erne viser, at ugens måltider bestod af skiftende kombinationer af ærter, grød af mel eller gryn, tørt eller saltet kød samt fisk (tørfisk og laks). Flæsk og ost var reserveret til højtiderne. Brændevin blev udskænket om søndagen. Brød, smør og tyndt øl fik man en ugentlig ration af, mens det gode øl, som var bestemt for officerskorpset, kun blev uddelt til mandskabet ved højtiderne. Officerernes (overbetjentenes og missionærernes) deputat bestod af et mere omfattende udvalg af fødevarer, der for ægteviede officerer gangedes med faktor 1,5, samt af et særlig tillæg (kaldet *douceurs* eller *specerier*) af særligt raffinerede varer, der kunne sætte krydderi på den ensformige kost. Allerede inden 1700-tallets udgang blev speceritillægget konverteret til et fast pengebeløb på 50 rd. årligt, som de tillægsberettigede overbetjente og missionærer kunne rekvirere særligt ønskede varer for (Gad II-2:420; Marquardt 1997:89-90; Caulfield & Marquardt 1996). Et eksempel på sammensætning og omfang af en gift missionærs deputat omk. 1770 finder man beskrevet hos missionæren i Claushavn (*Ilimannaq*) i Diskobugten, Hans Egede Saabye. *"Kosten for hver Uge til mig og min Kone var: Brød 10_ Pund, Smør 3 Pd., Flesk 2 Pd., Bergfisk 2 Pd., Gryn 1/3 Skjeppe og Erter ligesaa meget. Herforuden blev mig tilstaaet 50 Rigsdaler aarligt til Kaffe, Sukker, Viin, Brændeviin og overhovedet til Urtekramvarer"* (Egede Saabye 114-15; se for en detaljeret beskrivelse af de forskellige deputaters værdi og sammensætning i 1830'erne Sveistrup & Dalgaard 1945:58-65).

Allerede meget tidligt begyndte det dansk-norske handels- og missionspersonale at tilbytte sig lokale fødevarer og andre produkter

fra den lokale fangerbefolkning (Gad II-2:407-18; 488-89; 566-68; som eksempel se Glahn:141-43). Indtil de særlige grønlandske penge, der teknisk set var creditsedler udstedt af KGH, for alvor vandt indpas i samfundet henimod midten af 1800-tallet, betalte de for de indkøbte fødevarer med dele af deres eget kostdeputat. Frem til midten af 1800-tallet forholdt det sig i øvrigt sådan, at KGH og dets forgængere begrænsede udvalget af de påstået luksuriøse udhandlingsvarer, som almindelige grønlandere frit kunne købe.⁵ Kaffen, tobakken, rosinerne, fignerne m.m.m. er eksempler på sådanne varer, der engang var forbeholdt handelens og missionens egne ansatte, men som frem til midten af 1800-tallet blev gjort tilgængelige for fri udhandling. Det siger sig selv, at det især var de varer, som de handels- og missionsansatte havde adgang til at kunne tilkøbe sig i butikkerne, men som almindelige grønlandere ikke kunne købe, der havde en høj bytteværdi i transaktionerne på lokalmarkedet i kolonibyerne (Marquardt 1992; 1995; Caulfield & Marquardt 1996).

KGH og dets forgængere indenfor Grønlandshandelen lå under for en stadig angst for den *snighandel*, der kunne opstå mellem den grønlandske fangerbefolkning og udenlandske skibsfolk eller handelens og missionens egne ansatte. En række grønlandske produkter defineredes som *monopolvarer*, som det ene og alene var KGH, der havde opkøbsretten til. Såfremt de ansatte havde særligt behov for en monopolvare som fx sælskind, så skulle de købe dem i KGH's butikker. Hvis butikken var udgået for sådanne varer tillod en undtagelsesbestemmelse de ansatte at opkøbe monopolvarer direkte fra den grønlandske befolkning, men i så fald skulle købmanden eller hans assistent godkende den pris, som den ansatte betalte sin lokale leverandør (Caulfield & Marquardt 1996; Marquardt 1995).

Grønlandske produkter, der ikke var deklareret som monopolvarer, var det tilladt enhver handels- og missionsansat at indkøbe privat. Specielt populære lokalmarkedsvare var fuglevildt (især ryper), fisk samt hval- og rensdyrkød, der sammen med bær, kvan m.m.

blev betegnet som "*forfriskninger*". Disse forfriskninger kunne sætte en kærkommen kolorit på en menu, som ellers bestod af tørfisk, tørt eller saltet kød og gryn, ærter og mel (Marquardt 1995; Caulfield & Marquardt 1996). Om sælkød var populært så længe personalestaben alene bestod af europæere er uvist. Men sælkødens brugbarhed som byttevare på lokalmarkedet steg under alle omstændigheder i takt med væksten i antallet af fastansatte grønlandere indenfor handel og mission.

Forfriskningerne bestod af varer, som KGH *ikke* opkøbte. Udbyderne havde derfor intet handelsalternativ, som de kunne bruge til at presse prisen op, og prisniveauet for lokale fødevarer lå følgelig lavt på lokalmarkederne. Det modsatte gjorde sig gældende for alle de butik- og deputatsvarer, der ikke var gjort til genstand for fri udhandling. På den måde kunne de ansatte drage fordel af lokalmarkedets prismekanisme til at indkassere en følelig reallønsforbedring, så længe de holdt sig til at lade lokale fødevarer udgøre en stor del af deres madforbrug (Caulfield & Marquardt 1996; Marquardt 1995). Eller sagt på en anden måde: en indfødt fastansat lønarbejder – og selv sagt også hans europæiske kolleger – kunne for en billig penge tilkøbe sig en stor del af sin nødvendige proviant. Den del af hans deputat, som han ikke spiste eller anvendte som byttevarer, kunne han, frem til kostdeputatet i anden halvdel af 1800-tallet blev konverteret til et fast pengebeløb (kaldt *kostpenge*), få refunderet pengeværdien af. Dermed kunne han forøge den effektive størrelse af sin pengeløn (Marquardt 1998).

V

Ovenfor er anført Gads overvejelser om, at det faktum, at nationalmatros Aron i København kun fik halvt deputat, betød, at man så må regne med, at han kun var tillagt halv tjenesteligt, fordi han skulle supplere sin indkomst med egen fangstvirksomhed. Om disse overvejelser er rigtige er svært at afgøre, men senere hen forholdt tingene sig i hvert fald sådan, at indfødte fastansatte ved handelen

*Hernnhut-missionen ved Lichtenfels o. 1760 i stærkt forskønnet opfattelse.
Efter stik i David Cranz: Historie von Grönland, 1765.*

kun i et meget begrænset omfang havde tid og mulighed for at kunne supplere deres løn og deputatindkomst med produkter fra egen fangstvirksomhed. Når man når frem til midten af 1800-tallet, så var indfødte handelsansatte i praksis var så fuldt og helt optaget af deres handelsopgaver, at deres eventuelle fangstvirksomhed var reduceret til at være en søn- og helligdagsbeskæftigelse (Marquardt 1995).

Hvis man skal tro den førnævnte missionær Hans Egede Saabyes skrivelse til missionskollegiet fra 1772, så gjaldt det også for hans nationalkateket, at han var så travlt beskæftiget med sine embedspligter, at han ikke havde tid tilovers til at udøve nogen nævneværdig fangstvirksomhed. Eller, som det hedder i Gads referat: "Han måtte undervise, når de andre gik på fangst, og ville han købe noget af denne fangst, måtte han betale med proviant (dvs. deputatvarer OM) eller andre varer. Den megen tale om, at den grønlandske befolkning

blev forvænt fra deres 'nationale' kost, var dårligt begrundet.⁶ Den halve portion proviantsorter, som en nationalkateket kunne få, skulle deles i mange dele. Dels skulle han selv og hans familie bruge noget af den til at leve af, dels skulle den anvendes som tuskvarer for at skaffe sig friske fødevarer (..)" (Gad II-2:488-89; se også 571).

Uanset Egede Saabyes udtalelser om hans nationalkatekets fulde optagethed af sine tjenesteplichter, så er det imidlertid en kendsgerning, at mange af de missionansatte kateketer og læsere (nogle af de sidstnævnte var i øvrigt kvinder) var fangere i langt større omfang, end de var lønarbejdere. Først i anden halvdel af 1800-tallet begynder billedet for alvor at vende sig,⁷ og omk. 1880 registreredes det således af kolonibestyrerne i Vestgrønland, at 59 ud af i alt 80 kateketer under den danske mission hovedsageligt levede af deres kateketaf-lønning (Marquardt 1995).

Ved Brødremenighedens eller *Herrnhuter-nes* mission var tendensen i retning af, at kateketerne var mere sælfangere end missionsansatte, altid meget tydelig. Materialet viser ganske vist, at der i hvert fald i anden halvdel af 1800-tallet udbetaltes penge- og naturalielønninger til de indfødte herrnhutiske kateketer (se fx NadB 1861:745-47; NadB 1862:127), men lønnen var så begrænset, at erhvervstællingen, som gennemførtes i forbindelse med 1880-folketællingen, ikke anfører én eneste indfødt kateket under den herrnhutiske menighed. Det betød ikke, at der så heller ikke fandtes sådanne kateketer, men derimod at optællerne anså de herrnhutiske kateketer for erhvervs- og indkomstmæssigt at høre hjemme i sælfangergruppen fremfor i gruppen af ansatte indenfor de europæiske erhverv. Når herrnhutermissionærerne ansatte nationalkateketer gik de nemlig frem efter den kravsprioritering, at det allervigtigste var en kristelig livsholdning og opførsel. Derefter fulgte kravet om en korrekt forståelse af de grundlæggende religiøse sandheder og ”*visse skolekundskaber*”. Så kom kravet om dygtighed som sælfanger og til sidst kravet om egen bolig, der kunne bruges som kirkestue (NadB 1870:148-49). Sandsynligheden taler for, at gruppen af herrnhutiske kateketer har rummet et pænt antal af samme type som nationalkateketen Jakob fra Lichtenfels (*Akunnaq*), om hvem der i anledning af hans død i en alder af 62 år i 1847 udtaltes, at han næsten ingen skolekundskaber besad og end ikke kunne læse og skrive, men at han til gengæld var en dygtig og velstående storfanger, som med stor iver prædikede den religion, han var så grebet af, for sine landsmænd (NadB 1848:493-94).

VI

Hvorom alting end er, så er det imidlertid indlysende, at kun et begrænset antal på 25- 50 af de omk. indfødte 150 kateketer og læsere, der var ansat under de to missioner i anden halvdel af 1800-tallet, kan anses for at have været lønarbejdere på fuld eller noget nær fuld tid. Resten har været kateketer i varierende grader

af deltidsbeskæftigelse ned til de tilfælde, hvor kateketværdigheden i praksis nærmede sig en rent honorær titel, som ikke dækkede over nogen nævneværdig stor arbejdsopgave eller løn. Deres underhold har sådanne kateketer fået gennem egen fangstvirkosomhed eller, hvis de ikke egnede sig til at være fangere, gennem hjælp fra slægtninge, husfæller og bopladsfæller. Tidligere har fordelingen mellem fuldtids og større eller mindre grader af deltidsansættelse blandt kateketerne været præget af en endnu større overvægt i deltidsgruppens favør.

Vender man sig mod handelspersonalet, så har vi allerede nævnt, at man i hvert fald fra midten af 1800-tallet kan anse de KGH-ansatte for at have været fuldtids- eller så godt som fuldtidsbeskæftigede. Besparelspolitiske tiltag gjorde, at antallet af fast- og fuldtidsansatte KGH'ere i Grønland i perioden 1855-80 faldt fra 270 til 230. Disse tal svarede til, at de KGH-ansatte udgjorde et sted mellem 2,7 (1855) og 2,3 (1880) procent af landets samlede (danskere indbefattet) befolkning. Blandt det samlede antal mandlige forsørgere i Vestgrønland repræsenterede KGH'erne i perioden en andel på mellem 14,6 og 11,3 procent. Sagt på en anden måde, så var der i perioden 1 fast- og fuldtidsansat KGH'er for hver 6-8 selvstændige sælfangere. I 1855 var 12,5 procent af landets fastboende befolkning medlemmer af husstande, hvor forsørgeren var KGH-ansat. I 1880 var tallet faldet til 10,6 procent (Marquardt 1992; Marquardt 1993/96).

Set i en bredere sammenhæng kan det konstateres, at det vestgrønlandske samfund i 1800-tallet var karakteriseret af, at antallet af handelens lønarbejdere, som på det praktisk-arbejds-mæssige felt var fast- og fuldtidsbeskæftiget med at sikre landets tilkobling til verdensmarkedet og den europæiske verdensøkonomi, var særdeles højt i forhold til den lokale befolkning. I den europæiske ekspansions historie er det sandsynligvis kun i det canadiske pelshandelsområde i perioden fra 1760'erne til 1821, hvor Hudson's Bay Company kæmpede på livet løs med North West Company og andre konkurrenter om ad-

gangen til at frakøbe de subarktiske indianere deres pelsprodukter, at de handelsansatte har udgjort en tilsvarende stor andel af samtlige voksne mænd i operationsområdet (Marquardt 1997a).

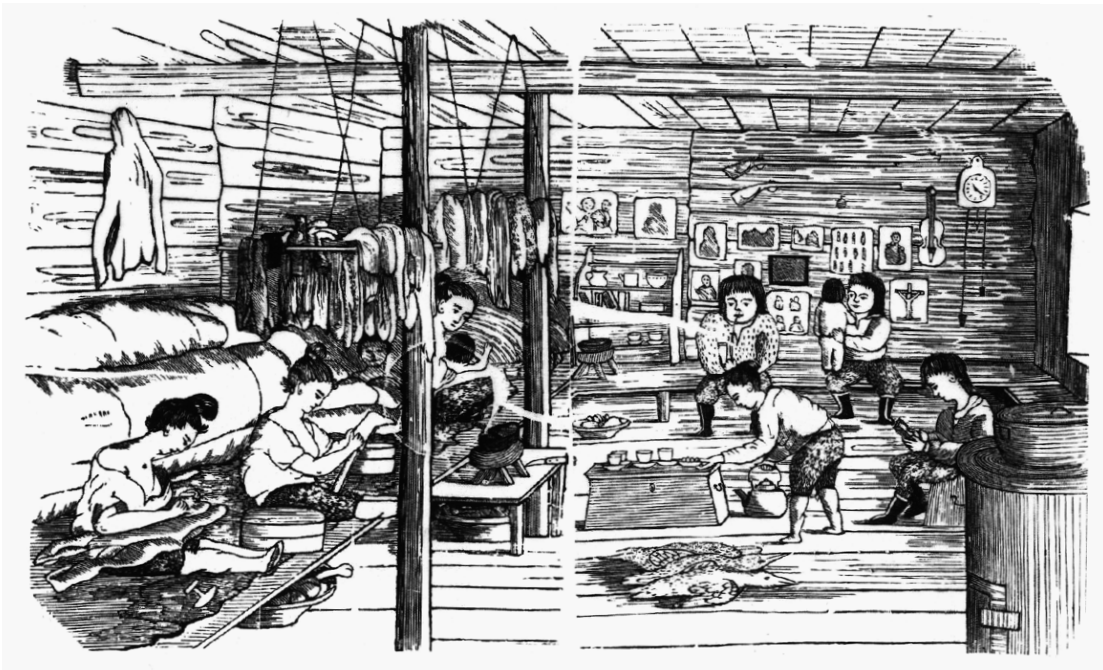
Vi har tidligere nævnt, hvordan handelen i Grønland allerede i midten af det 18. årh. begyndte at beskæftige indfødte lønarbejdere på fastansættelse og fuldtidsvilkår. Typisk for tiden og den kolonihistoriske virkelighed var det de nederste og mellemste stillinger indenfor personalehierarkiet, som ansættelsesmæssigt *grønlandiseredes*, mens det hørte til de absolutte undtagelser, at den indfødte arbejdskraft kom til at udfylde stillinger på overbetjentsniveau (Marquardt 1993/96; Marquardt 1998). Indenfor de stillingskategorier, der nu engang stod åbne for dem, kom grønlænderne og blandingerne imidlertid til at udgøre en betydelig andel af den samlede personalestab. I 1828 var 36,0 procent af i alt (dvs. omfattende alle personalegrupper) 172 KGH-stillinger besat med indfødt arbejdskraft (Sveistrup & Dalgaard 1945:42). I 1860 var grønlandiseringen vokset til at omfatte 56,3 procent af de i alt 268 stillinger, og i 1880 nåede den op på 67,8 procent af i alt 230 stillinger. Det var altid i Det søndre Inspektorat, at grønlandiseringsprocessen var længst fremskreden indenfor KGH (Marquardt 1993/96).

I det forudgående århundrede lå grønlandiseringsgraden markant lavere. Jeg kender ikke til beregninger af dens størrelse, men kan dog nævne, at i 1765, hvor det stadigvæk var Det almindelige Handelskompagni, som havde monopol på Grønlandshandelen, beskæftigede kompagniet i sine daværende 9 kolonidistrikter i Vestgrønland 102 danskere og nordmænd og kun nogle få grønlændere (Gad II-2:434).

Et tal på 175 til 200 *indfødte* lønarbejdere beskæftigede på fuld eller noget nær fuld tid indenfor de europæiske erhverv i 1860 – fordelt mellem 156 (inkl. ti indfødte handelspensionister) ansat ved KGH og 25-50 ansat som kateketer ved den danske mission⁸ – lyder ikke af meget. Beregnet som procentdel af det antal af mandlige forsørgere, der på samme tidspunkt optaltes i landets minimale befolk-

ning, ser tallet for indfødte lønarbejdere dog anderledes imponerende ud. Alt i alt udgjorde antallet af indfødte forsørgere i 1860 en størrelse på kun 1960 personer. Af dem har gruppen af fuldtidsansatte indfødte lønarbejdere indenfor de europæiske erhverv udgjort et sted i størrelsesordenen omkring de 9 til 10 procent.⁹ Et ganske respektabelt tal, når man erindrer sig lønarbejdernes andel af den samlede befolkning i datidens forskellige europæiske – og især østeuropæiske – samfund.

Et særpræg ved den indfødte grønlandske befolknings gøren brug af de importerede erhvervsmuligheder var iøvrigt, at det først og fremmest var de såkaldte *blandinger*, der blev lønarbejdere ved KGH og den danske mission. Sammenhængende hermed kan der i de distrikter, hvor både den danske og den herrnhutiske mission virkede, også iagttages en iøjnefaldende homogen *konfessionel profil* blandt de indfødte, som var ansat indenfor de europæiske erhverv. At det ikke var medlemmerne af de herrnhutiske, men derimod af den danske missions menigheder, der blev ansat på fuld eller næsten fuld tid som kateketer ved den danske mission, kan ikke undre nogen. Men også når man vender sig mod stillingerne ved KGH gælder det, at det var de indfødte medlemmer af den danske missions menigheder, som var altdominerende. I forhold til den andel af de lokale distriktsbefolkninger, som den herrnhutiske mission i Godthåbs, Fiske-næssets og Julianehåbs distrikter organiserede, så var antallet af KGH-ansatte indfødte, som tilhørte denne mission, forsvindende lille – og undertiden endog ikke-eksisterende¹⁰ (Marquardt 1993/1996). Det undersøgte materiale dækker ganske vist kun anden halvdel af 1800-tallet. Men der er ingen grund til at tro, at de fundne tendenser afveg nævneværdigt fra de tendenser, som gjorde sig gældende på tidligere tidspunkter. At være medlem af den herrnhutiske menighed og at være ansat som national kolonist, bødker m.m. ved KGH var tæt på at udgøre hinanden udelukkende størrelser

“Det indvendige af et velhavende hus”, træsnit af Aron fra Kangeq (1860).

VII

Både hvad angår størrelsen af den rene penge-løn og hvad angår omfang og værdi af det til-lagte kostdeputat aflønnede handelen lige fra starten sine indfødte lavere end sine euro-pæiske ansatte.¹¹ Så længe den danske mission både beskæftigede dansk-norsk fødte og ind-fødte kateketer gjorde det samme sig gælden-de på dennes område.

Afhængigt af arbejdsindhold og -titel så lå den effektive løn for danskerne blandt handel-ens underbetjente og menige mandskab omk. 1880 på mellem index 150 og index 200, hvis man sammenligner med den løn, som deres grønlandske kolleger i gennemsnit fik (Mar-quardt 1998). Tiderne og den koloniale situa-tion taget i betragtning, så var der intet mær-keligt i denne etnisk afledte forskelsbehand-ling på lønområdet. Og i sammenligning med de af deres landsmænd, der levede som sæl-fangere og fik pengeindkomster fra indhand-ling af fangstprodukter og ved at udføre løs-ar-bejde for handel og mission, så havde de grønlandske KGH-ansatte et langt højere ind-

komstniveau. Hvis vi som eksempel tager en gennemsnitlig effektiv årløn (kostpenge ind-befattet) fra tiden omk. 1880 for en indfødt KGH-er på laveste niveau, så var nationalko-lonistens pengeindkomst på 157 rigsdaler ca. 70 procent større end de 92 rigsdaler, som en fanger fra det distrikt i landet (Uummanaq), der havde de største fangerindkomster, i ge-nemsnit kunne få fra sin indhandling og fra sit evt. løsarbejde for handel og mission (Marqu-ardt 1998). En nationalkolonist i datiden tjen-te ca. tre fjerdele af, hvad den højstlønnede gruppe (fartøjsførerne og arbejdsformændene) blandt de indfødte KGH-ere i gennemsnit kunne tjene. Fangeren fra Uummanaq-di-striktet havde på samme tidspunkt indhand-lings- og løsarbejdsindkomster, der lå i en størrelsesorden på 350 til 400 procent af dem, som hans kolleger i de ringeste distrikter (Godthåb og Frederikshåb) indtjente (ibid.). Så der var gode indtjeningsmæssige grunde til, at indfødte mænd viste interesse for at op-nå fastansættelse i de europæiske erhverv.

Skema 1

Gennemsnitlige årsindkomster (indexerede) for KGH-ansatte (kostpenge indregnet) og for fangere i Grønland samt for håndværkere, ufaglærte arbejdere og landarbejdere i Danmark. (For håndværkere, ufaglærte arbejdere og landarbejdere i Danmark regnes med fuld beskæftigelse (10 timer dagligt) i 300 dage).

Jobtype og etnicitet	indkomstindex og registreret år
indfødt nationalkolonist ved KGH	100 (1878)
indfødt udstedsbestyrer ved KGH	121 (1878)
indfødt fartøjsfører eller formand ved KGH	130 (1878)
indfødt håndværker ved KGH	107 (1878)
dansk kolonist ved KGH	155 (1878)
dansk udstedsbestyrer ved KGH	177 (1878)
dansk fartøjsfører eller formand ved KGH	256 (1878)
dansk håndværker ved KGH	189 (1878)
dansk håndværker i byerhvervene	248 (1879)
dansk ufaglært arbejder i byerhvervene	181 (1879)
dansk landarbejder på egen kost	117 (1872)
fanger i Uummanaq distrikt	58 (årligt gennemsnit for tiåret 1870-79)
fanger i Frederikshåb distrikt	16 (årligt gennemsnit for tiåret 1870-79)

Kilde: Johansen 1985:294; Falbe-Hansen & Scharling 1885:771; Marquardt 1998.

VIII

I forhold til hvad man ofte hører ang. detailprisforskellene mellem Grønland og Danmark i kolonitiden, så forholdt tingene sig omk. 1880 faktisk sådan, at priserne for udhandlingsvarer i KGH-butikkerne i forbavsende grad lå på niveau med priserne for de tilsvarende varer i de københavnske butikker. Ganske vist var varesortimentet i Grønland begrænset, men der optrådte dog 750-800 vareartikler på KGH's generaltakst i tiden omk. 1880, så graden af sortimentsbegrænsning må ikke overvurderes. Kunderne i de grønlandske

butikker kunne trods alt også købe eau de cologne, dobbeltfoldede sorte silketørklæder, porcelænsthekopper og slebne vinglas (Marquardt 1998).

Sådanne omstændigheder gør, at det ikke bliver meningsløst at sammenligne grønlandske med danske indkomster i anden halvdel af 1800-tallet. Gør man det, så viser ovenstående billede sig (skema 1).

Tallene giver grundlag for at hævde, at når man medtænker, at de KGH-ansatte i Grønland havde adgang til billige fødevarer på de lokale brædtmarkeder, og desforuden havde fri bolig, hvis de boede som ugifte i den fælles

mandskabsbolig, eller boede uden huslejeudgifter, hvis de som gifte boede i et grønlandsk hus, så havde faglærte og ufaglærte, som tog til Grønland for at arbejde for KGH, givetvis flere penge tilovers til mere luksusprægede indkøb, end de havde haft, hvis de var blevet i Danmark.

Tallene viser også, at når man medtænker, at de grønlandske KGH-ansatte ligeledes kunne tilkøbe sig billige fødevarer på brædtmarkederne og boede huslejefrit i grønlanderhusene, og de desforuden kunne drage fordel af de lejlighedsvis fødevarer, som der var tradition for at fangere uddelte til deres husfæller, så har mange af dem såmænd nok også haft flere penge tilovers til indkøb af ting, der ikke udgjorde basale fornødenheder, end ufaglærte arbejdere i byerhvervene og landarbejdere med ringe eller intet jordtilliggende i Danmark.

Endeligt viser tallene, at de indfødte grønlandere, som valgte at blive fastansat ved KGH, havde pengeindkomster, som lå i området fra betydeligt til meget langt over de indkomster, som deres landsmænd indenfor det nationale erhverv kunne hente sig ved indhandling og løsarbejde. I skemaet er angivet to ekstreme gennemsnitlige fangerindkomster (omfattende både indhandlings- og løsarbejdsindkomster) fra henholdsvis det bedste det ringeste indkomstmæssige distrikt. Et nationalt gennemsnit for fangerindkomster i perioden 1870-79 har ligget på omkring index 25, hvis nationalkolonistens effektive årsindkomst sættes til index 100 (Marquardt 1998).

IX

Nu er en pengeindkomst jo mere værd, hvis man ikke skal bruge en stor del af den til elementære livsfornødenheder såsom føde, klæder, bolig og varme. Og på det punkt var de grønlandske fangere selvsagt favoriserede, idet fangsten – omfattende både fangst af hav- og landpattedyr samt land- og havfugle og endelig også fiskeri – gav dem den grundlæggende madforsyning, skindklæder, lys og varme (spækklampen anvendtes som både lys-

og varmekilde) og råstof til fremstilling af jakker og konebåde. Boligen konstruerede de selv af sten og græstørv i et land, hvor boligbesiddere ikke afkrævedes hverken grundrente, husleje eller bebyggelsesafgift.

Hvad den lette adgang til at få bolig-mæssigt tag over hovedet angår, var de grønlandske handelsansatte ikke væsentligt anderledes stillet end deres sælfangende landsmænd – som de iøvrigt undertiden boede i husfællesskab sammen med. Når man sammenligner fangergruppen med gruppen af indfødte, der i den senere del af 1800-tallet var ansat ved KGH, så skal man imidlertid medtænke, at fangerne under normale omstændigheder fik deres basale fødevarer- og lignende behov dækket gennem deres egen fangstvirksomhed. I modsætning hertil skulle de ansatte købe (i butik og på brædtmarked), hvad de ikke kunne få gratis i kraft af gamle fødegavetraditioners eftervirkninger i det sene 1800-tals grønlandsk samfund. I gode fangerdistrikter som Uummanaq og dets nabodistrikter i Upernavik, Ritenbenk (*Appat*) og Jakobshavn har fangerens adgang til at sælge fødevarer m.m. til de handels- og missionsansatte for penge eller butiksvare medført, at den reelle indkomstmæssige forskel på dem og de grønlandske KGH-ere har været betydeligt mindre, end man umiddelbart skulle tro ud fra skemaets tal. Men i Sydgrønland var de basale indkomstforskelle mellem de to erhvervsgrupper i selve udgangspunktet så store, at den redistribution af pengeindkomst, som mekanismerne på brædtmarkedet bevirkede, ikke har kunnet ændre ved, at også efter at de – mod betaling i butik eller på brædtmarked – havde fået deres behov for fødevarer og basale livsfornødenheder dækket, så kunne de indfødte KGH-ansatte disponere over en væsentligt større købekraft end deres sælfangende landsmænd.

Sagt på en anden måde, og med forbehold for at de gennemsnitsberegnedede fangerindkomster dækker over et materiale med stor spredningsgrad, så har de indfødte KGH-ere og de bedrelønnede kateketer udgjort den økonomiske overklasse i den indfødte befolk-

ning, som boede i Vestgrønland syd for Jakobshavn (*Ilulissat*). At deres danske kolleger, for slet ikke at tale om de danske overbetjente, hvis indkomster for inspektørernes og kolonibestyrernes vedkommende lå på niveau med statstjenestens meget godt og bedst aflønnede folk (Marquardt 1998), klart distance-rede dem i henseende til økonomisk overklassestatus, er så en anden og – de koloniale realiteter taget i betragtning – ikke uventet sag.

Noter

1. Den danske, såkaldte *kongelige* mission fik siden 1733 følgeskab af den evangeliske Brødremenighed, der i Grønland er kendt som Herrnhuterne. Mens den danske mission havde hele landet som sin missionsmark, så måtte Herrnhuterne kun udøve missionsvirksomhed i visse sydgrønlandske kolonidistrikter, nemlig Godthåbs (Nuuk), Fiskenhæsets (Qeqertarsuaasiat) og Julianehåbs (Qaqortoq) distrikter.
2. Brædtmarkedet er den senere betegnelse for de uprætensiose lokalmarkeder, der efterhånden opstod i de grønlandske kolonibyer. Oprindeligt havde disse markeder karakter af dørsalg, og byttransaktionerne foregik som ren tuskhandel uden brug af penge.
3. De grønlandere, som fandt beskæftigelse her, aflønnedes med europæisk proviant i fangstperioden, og share-cropping når der fangedes hval (se Niels Egede 1776-77; Myhlenphort 1786-1812).
4. Blandingerne var børnene af seksuelle forbindelser – og efterhånden også ægteskaber – mellem europæiske mænd, som gjorde tjeneste i Grønland, og indfødte kvinder. Betydningsudviklingen i kategorien "Blandinger" omtales for det 18. århundredes vedkommende i Gad (II & III; 1974). I midten af 1800-tallet registreredes et nyfødt barn som blanding, hvis bare en af forældrene var enten europæer eller blanding. Ikke underligt kom blandingerne derfor til at udgøre en stor del af den samlede befolknings størrelse (jf. Marquardt 1994 og 1996a).
5. Se nærmere herom i Marquardt 1992; 1995. Siden midten af 1850'erne var det i praksis kun alkoholiske drikke, der ikke var genstand for fri udhandling i KGH's butikker.
6. Egede Saabye tænker her på, at det var en fast begrundelse for handelens begrænsninger af udvalget af de butiksvare, der frit kunne udhandles til grønlanderne, at disse lå under for en stadig fare for at degenerere og blive "kjælnene", hvis de fik adgang til at forbruge europæiske "luksusvarer". Sideløbende hermed taltes der også om, at indfødte kateketer og handelsansatte blev slappe og kælnene af at spise den euro-

pæiske kost, deres deputatportioner var sammensat af (jf. Marquardt 1997)

7. Fx kan nævnes, at Rink (1857:236-37)) så sent som i midten af 1850'erne konstaterede, at missionen pga. befolkningens spredte bosættelse "for en stor Deel maa udøve sin Virksomhed igennem indfødte Catecheter; men Størsteparten af disse faae kun en saa ringe Løn, at deres Stilling som saadanne ikke maa betragtes som en Næringsvei, hvorimod de kun subsidiere ved Fangst og Fiskeri". Han opregner derfor kun 13 af Sydgrønlands ifølge 1855-folketællingen 94 kateketer og læsere under den danske mission som "bedrelønnede" og hovedsageligt levende af deres lønindkomst (ibid. 239 og 1855 Folketællingen; se også Marquardt 1995 og Folketælling 1860:22-27).
8. Iflg. folketællingen 1860 var der i året ialt 180 kateketer og læsere (heraf nogle læserinder) ansat ved de to missioner, fordelt med 132 ved den danske og 48 ved den herrnhutiske mission.
9. Man skal her bemærke, at procentandelen angiver de indfødte fuldtidsbeskæftigede handels- og missionsansattes andel af det samlede antal indfødte forsørgere. Hvis også de 135 europæere, der var fuldtidsbeskæftiget indenfor handel og mission, medregnes i både tallet for ansatte i europæiske erhverv og i forsørgertallet, så vokser den andel, der repræsenteres af de handels- og missionsansatte, til at udgøre et tal i størrelsesordenen 15-16 procent. Indregnede man også den eksisterende løsarbejds- og deltidbeskæftigelse efter at have omregnet den til fuldtidsbeskæftigelse, ville tallet vokse yderligere.
10. På indeværende tidspunkt kan der ikke svares på, om dette så skyldtes en bevidst favorisering af den danske menigheds medlemmer, eller svaret snarere skal søges i det forhold, at al den stund blandingerne dominerede blandt gruppen af indfødte KGH-ere, så måtte det også få konsekvenser for antallet af herrnhutiske ansatte, at det officielle antal af blandinger i de herrnhutiske menigheder var ekstraordinært lavt.
11. Det skal dog nævnes, at materiale fra Godthåb kolonidistrikt viser, hvordan KGH omk. midten af det 19. årh. i flere tilfælde tildelte indfødte ansatte et *europæisk kostdeputat*. Sandsynligheden taler for, at denne tildeling af et etnisk defineret deputat henover de etniske grænser, som deputatet netop skulle afspejle, repræsenterede en datidig form for rekrutterings- og fastholdelsestillæg (jf. Marquardt 1998).

Anført litteratur

Caulfield, R. & Marquardt, O., 1996, *Development of West Greenlandic Markets for Country Foods since the 18th Century*, i: Arctic. Journal of the Arctic Institute of North America, 49:2, 1996 (Calgary)

Egede, N., 1776-77, *Journal for Aaret 1776-77*. i: H. Ostermann, ed., "Dagbøger av Nordmenn paa Grønland før 1814", Oslo 1935

Egede Saabye, H., *Brudstykker af en Dagbog holden i Grønland 1770-78*. Ed. H. Ostermann, Kbh. 1942 (1. udg. 1816)

Falbe-Hansen, V. & Scharling, W., 1885 *Danmarks Statistik bd. I*, Kbh. 1885

Folketælling, 1855 *Folketællingen i Grønland 1855*. Medd. fra det stat. Bureau, 4. Saml. Kbh. 1858

Folketælling, 1860, *Folketællingen i Grønland 1860*. Stat. Meddelelser, Kbh. 1862

Gad, F., II & III *Grønlands Historie*, bd. II.1-2 og III, Kbh. 1969 og 1976,

Gad, F., 1974, *Fire detailkomplekser i Grønlands historie 1782-1808. Sammenstilling og fortolkning af materiale*. Kbh. 1974

Glahn, H.C., *Missionær i Grønland Henric Christopher Glahns Dagbøger for Aarene 1767-68*. Ed. H. Ostermann, Kbh. 1921 (Grønlandske Selskabs Skrifter nr. 4)

Johansen, H.C., 1985 *Danmarks historie bd. 9. Dansk økonomisk statistik 1814-1980*, Kbh. 1985

Marquardt, O., 1992, *Socio-økonomiske tilstande i Vestgrønland på Rinks tid: Befolkningskoncentration i kolonibyerne og dannelsen af lokale 'Brædtmarkeder'*. i: Grønlandsk Kultur og Samfundsforskning 1992, Nuuk 1992

Marquardt, O., 1993, *Socio-økonomiske tilstande i Vestgrønland på Rinks tid: antal fastansatte ved KGH og grønlandiseringen af KGH-arbejdspladserne*. i: Grønlandsk Kultur og Samfundsforskning 1993, Nuuk 1993

Marquardt, O., 1994, *Demografisk profil for den indfødte befolkning i Vestgrønland og i Godthåb (Nuuk) kolonidistrikt i Rink-tiden*. i: Grønlandsk Kultur og Samfundsforskning 1994 Nuuk 1994

Marquardt, O., 1995, *Wage-labour and the monetarization of the West Greenland Economy 1850-80*. Paper præsenteret på 18th International Congress of Historical Sciences, Montréal 1995

Marquardt, O., 1996, *The Employees of the Royal Greenland Trade Department (1850-80)*. in: *Études Inuit Studies* 20:1, 1996 (Québec)

Marquardt, O., 1996a, *Demographic Characteristics of the West Greenlandic Population 1780-1880 with a special regard to the years 1840-80*". Paper præsenteret på 10th Inuit Studies Conference, Memorial University, St. John's (Newfoundland) 1996

Marquardt, O., 1997, *Hvordan og hvornår opstod begreberne kalaalimernit og qallunaamernit?* i: Kalaalimernit. Rapport fra seminaret Den sociokulturelle og sundhedsmæssige betydning af kalaalimernit 6-7. maj 1997 i Nuuk. Nuuk 1997

Marquardt, O., 1997a, *KGH Canadamiullu niuerni-*

aqatigiiffii: oqaluttuarisaanermut tunngatillugu sanilliussineq/KGH og de canadiske handelskompagner: en historisk sammenligning. i: S. Thuesen, red., "Kalaallit Nunaanni niuernerq umiartornerlu. Kalaallit Nunaanni niuernerup umiartornerullu oqaluttuassartaat pillugit siullermeerluni isumasio qatigeereermit nalunaarusiaq Sisimiut 1995"/"Grønlands handel og søfart. Rapport fra 1. Seminar om grønlandsk handels og søfartshistorie Sisimiut 1995", Sisimiut Museum 1997

Marquardt, O., 1998, *ndkomstspredning i Vestgrønland i anden halvdel af 1800-tallet*. i: Grønlandsk Kultur og Samfundsforskning 1997, Nuuk 1998 (in press)

Myhlenphort, M., 1786-1812 *Uddrag af M.N. Myhlenphorts Dagbøger 1786-1812*. i: H. Ostermann ed., "Dagbøger av Nordmenn paa Grønland før 1814", Oslo 1935

NadB, var. år, *Nachrichten aus der Brüdergemeine*. Herrnhut 1848 ff.

Rink, H.J., 1857, *Grønland geographisk og statistisk beskrevet. Det søndre Inspektorat*, Kbh. 1857

Rink, H.J., 1882, *Om Grønlænderne, deres Fremtid og de til deres Bedste sigtende Foranstaltninger*, Kbh. 1882

Sveistrup, P.P. & Dalgaard, S., 1945 *Det danske Styre af Grønland 1825-50*. Kbh. 1945 (Meddelelser om Grønland 145:1)

Abstract

The Wage Earners as a Social Upper Class – the Greenlandic Labour Class in the 19th Century, *Arbejderhistorie* 2/1998, p. 1- 14.

Whereas pre-colonial Greenland did not know any social division of labour beyond the sexually derived one which could be found in most families, the advent of Danish-Norwegian traders and missionaries since 1721 did soon change this state of social innocence.

Originally, the traders and missionaries were Danes, Norwegians or, as in the case of the mission of the Moravian Brethren, Germans. For reasons of economy, however, both the commercial and the religious institutions soon began to employ native labour. For about a century and a half part-time employment and low wages was dominant among the Greenlandic catholics acting as helpers to the European missionaries. In contrast to this, the

indigenous employees of the Royal Greenland Trade Department as well as those of its privately owned predecessors were permanently attached on a full or near to full time basis.

Compared to the miniscule population of the land, numbering just about 9500 in the mid-19th century, the 250 odd trade employees residing there made up a conspicuous share of 2-3 percent of the entire population. Within the aggregated number of male providers the employees of the Royal Greenland Trade Department held a share of between 11 (1880) and 15 (1855) percent. To put it otherwise: in the second half of the 19th century there was in Greenland one trade employee to every 6-8 sealhunters.

Like the cathechists, and admitting for those few proverbial exceptions to the rule which can always be found, the Greenlandic trade employees did not make it beyond the lower and middle positions within the professional hierarchy of the Royal Greenland Trade Department. In addition to this, compared to their European colleagues the Greenlandic employees always were paid somewhat lesser wages. Thus, around 1880 the Danish employees earned between 1.5 and two times the wages of their Greenlandic colleagues.

Be it as it may, in the positions left open for them by Danish colonial authorities the Greenlandic employees did in the 19th century rise to a dominant position. Consequently, in the second half of that century most of the total number of trade employees (56 percent in 1860, 68 in 1880) were native Greenlanders. At about the same time there was about 25 to 50 native cathechists with the Danish Mission who were employed fully or near to fully with the fulfillment of their religious duties. Regarded as one common entity, therefore, the Greenlanders who were employed within the so-called "European Traders" – viz. as trade employees or as cathechists – constituted about 9 to 10 percent of the entire number of indigenous male providers who lived in the 12 to 13 Danish colonies on the west coast of Greenland.

As payment for services rendered the trade

employees and the cathechists for long received a salary which included money as well as payment in kind, but during the second half of the 19th century the in kind payment was substituted by a money sum. Around 1880 the income harvested by a native trade employee on the lowest level within the Trade Department staff was just a little less than twice the average income earned through trade in and occasional work as a hired hand by a seal hunter from Upernavik. At that time, it was in the district of Upernavik where the highest money incomes earned by seal hunters were made. Compared to the seal hunters from the district of Paamiut (Frederikshaab) in southern Greenland, which was the district where the smallest seal hunter incomes were made, the employee earned about 6 times as much. For Greenlandic employees holding better positioned jobs the difference between their earnings and those of their seal hunting compatriots was greater still (compare skema 1 in the main text).

Naturally, the difference in monetary income is not the full story of how incomes were distributed among native Greenlanders in the late 19th century. On the local markets which grew up around the main townships in the various colonial districts the employees bought part of their provisions and other necessities from local hunters. As a consequence of this, part of the money earned by the trade employees and the cathechists was redistributed to the seal hunters. In general and all things considered, however, there is no doubt that when compared to the rest of the indigenous population of the land the employees of the Royal Greenland Trade Department together with the 25 to 50 best paid cathechists of the Danish mission represented an economic and social upper class. That these same employees did at the same time earn considerably less than their European colleagues is another story, which does not in itself alter their social position vis a vis their sealhunting compatriots.

Ole Marquardt, lektor, Lic.phil i historie
Ilisimatusarfik, Box 279, 3900 Nuuk